

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'ZBEK TILINI O'QITISH METODIKASI

Nurmatova Maftuna Fayzullayevna

Toshkent shahar, Yunusobod tumanida joylashgan 12-maktabning
O'zbek tili fani o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.21467257>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 17-iyul 2026 yil
Ma'qullandi: 19-iyul 2026 yil
Nashr qilindi: 21-iyul 2026 yil

KEY WORDS

boshlang'ich ta'lim, ona tili, o'qitish metodikasi, savod o'rgatish, nutq o'stirish, interaktiv metodlar, kompetensiyaviy yondashuv.

ABSTRACT

Maqolada boshlang'ich sinflarda o'zbek tilini o'qitishning nazariy asoslari, zamonaviy metod va usullari, ona tili ta'limining bosqichlari hamda o'quvchilarda til savodxonligi va nutq malakalarini shakllantirishning samarali yo'llari yoritilgan. Shuningdek, interfaol ta'lim, o'yin texnologiyalari va integratsiyalashgan yondashuvning boshlang'ich ta'limdagi o'rni tahlil qilingan.

Ona tili — millatning ma'naviy boyligi, uning tarixi, madaniyati va tafakkur tarzini o'zida mujassam etgan noyob hodisa. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bola shaxsining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, aynan shu davrda o'quvchida o'qish, yozish, fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalari asos oladi. O'zbek tilini o'qitish metodikasi esa ushbu ko'nikmalarni ilmiy asoslangan, izchil va samarali tarzda shakllantirishga xizmat qiladigan pedagogik fandır (1).

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar doirasida boshlang'ich ta'lim mazmuni yangilandi, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan Davlat ta'lim standartlari joriy etildi (2). Bu esa o'qituvchidan nafaqat an'anaviy bilim berish, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish va amaliy nutq malakalarini rivojlantirishni talab etadi. Shu ma'noda, o'zbek tilini o'qitish metodikasini chuqur o'rganish va zamonaviy talablarga moslashtirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir (3).

Boshlang'ich ta'lim bosqichida shakllangan til malakalari o'quvchining butun keyingi ta'lim faoliyatiga poydevor bo'lib xizmat qiladi. Agar bola birinchi sinfdanoq to'g'ri o'qish, savodli yozish va o'z fikrini erkin ifodalash ko'nikmalarini egallamasa, u yuqori sinflarda ham, boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham jiddiy qiyinchiliklarga duch keladi. Aynan shu sababli ona tili o'qitish metodikasi pedagogika fanida alohida e'tiborga molik yo'nalish hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'zbek tilini o'qitishning nazariy asoslari, bosqichlari, zamonaviy metod va texnologiyalari hamda amaliyotdagi muammo va yechimlari tizimli tarzda tahlil qilinadi.

1. O'zbek tilini o'qitish metodikasining nazariy asoslari

O'zbek tilini o'qitish metodikasi — pedagogika, psixologiya, tilshunoslik va didaktika fanlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan mustaqil metodik fan. U ona tili o'qitishning maqsad va vazifalari, mazmuni, tamoyillari, metod va vositalari, shuningdek, o'qituvchi va o'quvchi

faoliyatini o'rganadi. Metodikaning asosiy maqsadi — o'quvchilarda til hodisalarini anglash, to'g'ri va ravon nutq malakalarini shakllantirish hamda savodxonlikni ta'minlashdan iborat.

Metodika fani tilshunoslikdan o'rganilishi lozim bo'lgan material mazmunini (nima o'qitiladi?), pedagogikadan ta'lim jarayonini tashkil etish qonuniyatlarini (qanday o'qitiladi?), psixologiyadan esa boshlang'ich yoshdagi bolaning idrok etish, xotira va tafakkur xususiyatlarini (kimga va nima uchun o'qitiladi?) oladi. Ushbu fanlarning uyg'unligi o'quv jarayonini ilmiy asosda, bola yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish imkonini beradi (1). Metodikaning muhim vazifasi — o'qituvchiga nazariy bilimlar bilan birga aniq amaliy ko'rsatma va tavsiyalar berishdir.

1.1. Ona tili ta'limining tamoyillari

Boshlang'ich ta'limda o'zbek tilini o'qitish quyidagi didaktik va metodik tamoyillarga asoslanadi:

- Ilmiylik tamoyili — o'quv material fanning zamonaviy yutuqlariga mos, ishonchli va tekshirilgan bo'lishi;
- Tushunarliklik va izchillik tamoyili — bilimlarning oson tushuniladigan, oddiydan murakkabga qarab bosqichma-bosqich berilishi;
- Ko'rgazmalilik tamoyili — o'quv jarayonida rasm, sxema, jadval va predmetlardan foydalanish;
- Nazariya bilan amaliyotning bog'liqligi — o'rganilgan qoidalarni nutqiy amaliyotda qo'llash;
- Ona tilining nutqiy yo'nalganligi — barcha mashg'ulotlarni o'quvchi nutqini o'stirishga qaratish (4).

2. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitishning bosqichlari

Boshlang'ich ta'limda o'zbek tili o'qitish shartli ravishda bir necha bosqichga bo'linadi. Har bir bosqich o'ziga xos vazifa, metod va vositalarga ega bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liqlikda amalga oshiriladi (5).

2.1. Savod o'rgatish davri

Savod o'rgatish — birinchi sinfning eng mas'uliyatli va murakkab bosqichi bo'lib, u o'quvchilarni o'qish va yozishga o'rgatishni maqsad qiladi. Bu davrda tovush-harf (analitik-sintetik) metodi yetakchi o'rin tutadi. Unga ko'ra, o'quvchilar avval so'zni bo'g'inlarga, bo'g'inni tovushlarga ajratadilar (analiz), so'ngra tovushlardan bo'g'in va so'z tuzadilar (sintez). Bu metod bolada ongli o'qish ko'nikmasini shakllantiradi.

Savod o'rgatish davri, odatda, tayyorgarlik va asosiy (alifbo) bosqichlariga bo'linadi. Tayyorgarlik bosqichida o'quvchilar nutq, gap, so'z, bo'g'in va tovush tushunchalari bilan tanishadilar, asosiy bosqichda esa harflarni o'rganib, o'qish va yozishga o'tadilar. Bu jarayonda o'quvchi tovushni to'g'ri talaffuz qilish, uni harf bilan bog'lash, harflardan bo'g'in va so'z tuzish kabi murakkab aqliy amallarni bosqichma-bosqich egallaydi.

Savod o'rgatishda o'qish va yozish bir vaqtda, o'zaro bog'liq holda olib boriladi. Har bir yangi tovush va harf o'rgatilgach, u darhol o'qish mashqlari va yozuv daftaridagi mashqlar orqali mustahkamlanadi. O'qituvchi bu bosqichda bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, sekin o'zlashtiruvchi o'quvchilarga alohida e'tibor qaratishi lozim, chunki savod o'rgatishdagi kamchiliklar keyingi ta'limda tuzatilishi qiyin bo'lgan izlarni qoldiradi (5).

2.2. Grammatika va imlo o'qitish

Savod o'rgatishdan so'ng o'quvchilar fonetika, leksika, so'z tarkibi, morfologiya va sintaksisning eng oddiy tushunchalari bilan tanishadilar. Bu bosqichda grammatik tushunchalarni shakllantirishda kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish kabi aqliy operatsiyalarga tayaniladi. Imlo o'qitishda esa qoidaga asoslangan mashqlar bilan bir qatorda ko'chirib yozish, eshitib yozish (diktant) va ijodiy yozma ishlar keng qo'llaniladi (6).

Grammatik tushunchalarni o'zlashtirish boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun ancha mavhum va murakkab jarayondir, chunki bu yoshdagi bolalar ko'proq aniq, ko'rgazmali materialga tayanadi. Shu bois o'qituvchi har bir grammatik qoidani ko'plab misollar, jadval va sxemalar orqali tushuntirishi, so'ngra mashqlar tizimi bilan mustahkamlashi lozim. Imlo malakasi esa bir vaqtning o'zida shakllanmaydi — u muntazam va tizimli mashqlar natijasida asta-sekin avtomatlashadi. Shu sababli imlo darslarida takrorlash va turli xil yozma ish turlarining uzviyligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

2.3. Nutq o'stirish

Nutq o'stirish — ona tili ta'limining bosh maqsadi bo'lib, u barcha darslarning ajralmas qismidir. Nutq o'stirish uch yo'nalishda olib boriladi: talaffuz ustida ishlash (tovush madaniyati), so'z boyligini oshirish (lug'at ishi) hamda bog'lanishli nutqni rivojlantirish (matn tuzish, hikoya qilish, bayon va insho yozish) (6). O'quvchining og'zaki va yozma nutqini izchil o'stirish uning barcha fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishiga zamin yaratadi.

Lug'at ustida ishlashda o'quvchilar yangi so'zlarning ma'nosini tushunadilar, ularni o'z nutqida faol qo'llashga o'rganadilar, sinonim, antonim va ko'p ma'noli so'zlar bilan tanishadilar. Bog'lanishli nutqni o'stirishda esa rasmlar asosida hikoya tuzish, ko'rgan-kechirganlari haqida so'zlab berish, kichik bayon va insholar yozish kabi ijodiy ish turlaridan foydalaniladi. Bunday mashqlar bola tafakkurini, xotirasini va tasavvurini rivojlantiradi, uning so'z boyligini muntazam boyitib boradi (6).

3. O'qitishning zamonaviy metod va texnologiyalari

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda an'anaviy metodlar bilan bir qatorda o'quvchini faol subyektga aylantiradigan interaktiv metod va pedagogik texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Bu metodlar o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va bilimlarni mustahkam o'zlashtirishga yordam beradi (7).

3.1. Interaktiv metodlar

Boshlang'ich sinflarda «Aqliy hujum», «Klaster», «BBB» (Bilaman–Bilishni xohlayman–Bilib oldim), «Venn diagrammasi», «Insert» kabi usullar samarali natija beradi. Masalan, klaster metodi orqali o'quvchilar biror til hodisasiga oid tushunchalarni tarmoqlab, o'zaro bog'lay oladilar, bu esa mantiqiy tafakkurni o'stiradi (7). «Venn diagrammasi» yordamida esa ikki til hodisasining o'xshash va farqli tomonlarini taqqoslash mumkin, masalan, ot va sifat, unli va undosh tovushlar.

Interaktiv metodlarning asosiy afzalligi shundaki, ular o'quvchini passiv tinglovchidan faol izlanuvchiga aylantiradi. Guruhlarda ishlash orqali bolalar bir-biri bilan hamkorlik qilishni, o'z fikrini himoya qilishni va o'zganing fikrini tinglashni o'rganadilar. Biroq bunday metodlarni qo'llashda o'qituvchi vaqtni to'g'ri taqsimlashi, har bir o'quvchining faol ishtirokini ta'minlashi va dars maqsadidan chetga chiqmasligi zarur (7).

3.2. Didaktik o'yinlar

Boshlang'ich yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati o'yin bilan bog'liq bo'lgani sababli, didaktik o'yinlar ona tili darslarining eng samarali vositalaridan biridir. «So'z zanjiri»,

«Harflarni top», «Tovushli loto», rebus va krossvordlar o'quvchilarni charchatmasdan bilim berishga, savodxonlikni o'yin tarzida mustahkamlashga xizmat qiladi (8).

3.3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

Bugungi kunda raqamli ta'lim resurslari, interaktiv doskalar, ta'limiy multimedia dasturlari va mobil ilovalar ona tili darslarini boyitmoqda. AKT vositalari ko'rgazmalilikni ta'minlaydi, o'quvchining diqqatini jamlaydi va o'quv materialini turli sezgi organlari orqali idrok etish imkonini beradi (8). Ayni paytda, ularni me'yorida va pedagogik jihatdan asosli qo'llash muhim ahamiyatga ega.

4. Integratsiyalashgan va kompetensiyaviy yondashuv

Zamonaviy ta'lim standartlari kompetensiyaviy yondashuvga asoslanadi. Bunga ko'ra, o'quvchi tayyor bilimlarni yodlab olibgina qolmay, egallagan bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi lozim (2). O'zbek tili ta'limida bu — o'quvchining mustaqil o'qish, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon etish, matn mazmunini tushunish va tahlil qilish kompetensiyalarini shakllantirishni anglatadi.

Integratsiyalashgan yondashuv esa ona tilini boshqa fanlar — o'qish, matematika, tabiatshunoslik va tarbiya darslari bilan bog'lab o'qitishni nazarda tutadi. Bunday yondashuv o'quvchida yaxlit dunyoqarash shakllantiradi va til bilimlarining amaliy qo'llanilishini ta'minlaydi (9).

5. O'qituvchining metodik mahorati va roli

Boshlang'ich ta'lim samaradorligining hal qiluvchi omili — o'qituvchi shaxsidir. Qanchalik mukammal metod va texnologiya bo'lmasin, ularni amaliyotda o'rinli va ijodiy qo'llay oladigan mohir o'qituvchisiz kutilgan natijaga erishib bo'lmaydi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ko'p qirrali bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, ayni paytda bolalarni sevadigan, sabr-toqatli va ijodkor shaxs bo'lishi lozim.

Zamonaviy o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchining mustaqil izlanishini yo'naltiruvchi murabbiy — fasilitator vazifasini bajaradi. U dars jarayonini shunday tashkil etadiki, unda o'quvchi bilimni tayyor holda emas, balki mustaqil izlanish va faoliyat orqali egallaydi. Buning uchun o'qituvchi doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, yangi metodik adabiyotlarni o'rganishi va malaka oshirib borishi talab etiladi (10).

6. Metodikadagi muammolar va istiqbolli yechimlar

Boshlang'ich ta'limda o'zbek tilini o'qitishda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular quyidagilarda ko'rinadi: ayrim o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, an'anaviy «reproduktiv» o'qitishning ustunligi, o'quvchilar sonining ko'pligi tufayli individual yondashuvning cheklanishi hamda zamonaviy o'quv-metodik ta'minotning har doim ham yetarli bo'lmasligi (9).

Ushbu muammolarni hal etishning istiqbolli yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: o'qituvchilarning metodik malakasini muntazam oshirib borish, tabaqalashtirilgan va shaxsga yo'naltirilgan ta'limni joriy etish, o'quvchilarni faollashtiruvchi zamonaviy texnologiyalardan tizimli foydalanish hamda oila va maktab hamkorligini mustahkamlash (10).

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda o'zbek tilini o'qitish metodikasi — o'quvchi shaxsining ma'naviy, intellektual va nutqiy kamolotini ta'minlovchi muhim pedagogik tizimdir. Savod o'rgatishdan tortib bog'lanishli nutqni o'stirishgacha bo'lgan barcha bosqichlar ilmiy asoslangan metodlar,

interaktiv texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgandagina kutilgan natijani beradi.

O'qituvchining metodik mahorati, ijodiy yondashuvi va zamonaviy pedagogik yangiliklarga ochiqqligi ona tili ta'limi sifatini belgilovchi asosiy omillardir. Kelgusida boshlang'ich ta'limda o'zbek tilini o'qitish metodikasini raqamli ta'lim imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirish, milliy qadriyatlar bilan boyitish va amaliy yo'nalganlikni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda o'zbek tilini o'qitish metodikasi doimiy rivojlanishda bo'lgan, jamiyat ehtiyojlari va ilm-fan yutuqlariga mos ravishda takomillashib boradigan jonli soha hisoblanadi. Nazariy bilim, boy amaliyot va zamonaviy texnologiyalarning uyg'unligi kelajakda savodxon, mustaqil fikrlaydigan va ona tilini sevadigan yosh avlodni tarbiyalashning ishonchli kafolatidir. Ushbu yo'nalishda olib borilayotgan ilmiy-metodik izlanishlar ona tili ta'limi sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'ulomov A., Ne'matova M. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: Universitet, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'limning Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. — Toshkent, 2020.
3. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
4. Qosimova K., Matchonov S. va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: Noshir, 2017.
5. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Savod o'rgatish va yozuv darslari metodikasi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
6. G'afforova T., Nurullayeva Sh. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar nutqini o'stirish. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
7. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Qarshi: Nasaf, 2018.
8. Toshpo'latova M. Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlar va AKT vositalari. — Toshkent: Fan, 2019.
9. Safarova R., Musayeva N. Boshlang'ich ta'lim: muammo va yechimlar. // «Til va adabiyot ta'limi» jurnali, 2021, № 3. — B. 24–29.
10. Nazarov Q., Egamberdiyeva N. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va o'qituvchi mahorati. — Toshkent: Tafakkur, 2020.